

Nauka o slovní zásobě je jednou z hlavních jazykovědných disciplín. Předmětem jejího zkoumání je obsah, forma a funkce pojmenovávacích jednotek a jejich vzájemné vztahy. Patří sem vše, co se týká pojmenovávacího plánu jazyka. Vymezují se základní pojmy z této oblasti, jako jsou slovo, sousloví, význam slova, pojednává se o systémové povaze slovní zásoby a zjišťují se vrstvy v ní, probírají se otázky spojené s významovou a formální stránkou slova.

Při zkoumání pojmenovávacích jednotek se uplatňují dva základní postupy: první vychází od formy pojmenovávací jednotky a zjišťuje, jaký je její význam, jaká skutečnost se jí označuje; druhý vychází od skutečnosti a zkoumá, jakými pojmenovávacími prostředky jsou jednotlivé jevy označeny. První postup se nazývá sémaziologický, druhý onomaziologický. Sémaziologický postup převažuje při zkoumání otázek spojených s významem slov, onomaziologickým postupem zkoumáme formy a způsoby pojmenování. Oba pohledy se však při výzkumu a popisu slovní zásoby uplatňují společně. Jedině jejich spojením můžeme vysvětlit povahu lexikálního systému a jeho složek i vztahů v něm.

Nauka o slovní zásobě spisovného jazyka se zabývá slovní zásobou současnou. Historický pohled je jen pomocný a uplatňuje se při odhalování vývoje slovní zásoby. Můžeme však učinit předmětem zkoumání i slovní zásobu některého minulého období, např. husitství, humanismu, národního obrození, nebo sledovat vývoj v celé historické epoše češtiny.

Nauka o slovní zásobě, lexikologie, se dělí na několik samostatných disciplín. Jejich náplň i vzájemné hranice nejsou pevně ustáleny ani jejich celkový počet nebývá v literatuře shodně uváděn. Zpravidla se vyčleňují jako samostatné obory:

- sémaziologie, sémantika (nauka o významu)
- onomaziologie (nauka o pojmenování)
- frazeologie (nauka o frazeologických jednotkách)
- etymologie (nauka o původu slov)
- onomastika (nauka o vlastních jménech)
- lexikografie (nauka o slovníku)

Naše výklady rozčleníme podle převažující tematiky do oddílů:

1. složení a uspořádání slovní zásoby
2. význam pojmenovávacích jednotek
3. forma pojmenovávacích jednotek
4. slovníky

Nauka o slovní zásobě a mluvnice

Jazykověda se dělí na dvě velká odvětví: **mluvnici** (gramatiku) a **nauku o slovní zásobě** (lexikologii). Lexikologie zkoumá slovo jako jednotku pojmenování, tedy základní stavivo jazykového projevu, mluvnice zjišťuje, jak se slova spojují ve věty a jak se přitom mění jejich tvary. Nezabývá se jednotlivostmi, ale formuluje obecné zákony platné pro celé skupiny jevů. Právem se tedy mluvnice považuje za vědu abstraktní. V lexikologii jde také o zobecnění, o postžení společných charakteristických rysů pojmenovávacích jednotek, není však do té míry abstraktní jako u jevů mluvnických. Rozdíl je patrný v zachycení obou složek jazyka: popis mluvnické stavby, gramatika, zobecňuje, popis slovní zásoby, slovník, individualizuje.

Rozlišení předmětu obou jazykovědných disciplín neznamena, že hranice mezi nimi jsou ostré a zřetelné. Vyskytují se případy přechodné povahy nebo takové, na jejichž zařazení není v odborné literatuře názor jednotný. Týká se to celého oboru tvoření slov odvozováním, které bývá někdy považováno za součást mluvnice (lexikální tvarosloví), jindy lexikologie. Shoda s tvaroslovím se spatřuje v analogickém spojování pevné části slova s morfémy:

ryb-ka, ryb-ář, ryb-í

ryb-a, ryb-u, ryb-ě

Rozhodující je ovšem význam a funkce takového spojování a ty jsou v obou případech zcela odlišné. Při druhém způsobu zůstává základní věcný význam stále týž, při prvním však vznikají nová samostatná slova s odlišným významem. V prvním případě vznikají lexikální jednotky, v druhém tvary téhož slova. Zvláštní jsou takové případy, kdy se při stejném věcném významu pro utvoření významů mluvnických doplňují různá slova, např. *člověk* (jednotné číslo) — *lidé* (množné číslo), *já, mne, mě...* Tento jev, který nazýváme *supletivnost*, je však v češtině velmi řídký. Příkladem jiné povahy jsou složené tvary slovesné, např. *psal jsem, budu psát, psal bych*, v nichž je mluvnický význam tvořen spojováním slov (lexikálních jednotek).

Prolínání gramatiky a lexikologie je způsobeno především tím, že se obě nauky obírají slovem, které má svou stránku lexikální i mluvnickou.